

अर्को क्षितिजको खोज कथामा विश्वदृष्टि

जीवनाथ तिवारी*

Email: jeevnathiwari219@gail.com

लेखसार

भागीरथी श्रेष्ठद्वारा लिखित विभ्रम कथासङ्ग्रहमा सङ्गृहीत अर्को क्षितिजको खोज कथा पारिवारिक विषयवस्तुमा केन्द्रित रहेको देखिन्छ। प्रस्तुत कथामा अभिभावक अर्थात् मातृपितृ वर्गको पुरानो पुस्ता र तिनका सन्ततिहरूको नवीन पुस्ता गरी दुईवटा पुस्ता विश्वदृष्टिका केन्द्र बनेका छन्। यस खालका पुराना र नयाँ खालका पुस्ताले जीवनजगतका बारेमा भिन्न भिन्न विश्वदृष्टिको विकास गरेका छन्। सन्ततिहरूलाई अटुट माया गर्ने, उनीहरूको शिक्षादीक्षामा विशेष चासो राख्ने, गरगहना बेचेर दुःख कष्ट सहेर भए पनि आफ्ना सन्ततिहरूको उज्वल भविष्यको लागि सधैं चिन्तित रहने पुरानो पुस्तामा विकसित आशावादी विश्वदृष्टि र नवीन पुस्तामा विकसित अभिभावकहरूलाई तिरस्कार अपमान तथा घृणा गर्ने एकल परिवारमा रमाउने चरम पुँजीवादका कारण विकसित हुँदै गइरहेको विमानवीकरणको विश्वदृष्टि विकसित भएको पाइन्छ। नवीन पुस्ता स्वार्थ प्रेरित ढङ्गले अगाडि बढ्दै गएको छ। शिक्षित सहरिया सम्पन्न परिवारमा एकल परिवारको अवधारणा विकसित हुँदै गइरहेको छ। सहरिया सम्पन्नताले मानवता, मानवीय धर्म र कर्तव्य पातलिँदै गएको छ। यसरी विकसित विश्वदृष्टिले संरचनाको समानधर्मितासमेत कायम गरेको छ।

शब्दकुञ्जी : विश्वदृष्टि, परिवार, पुस्ता, सम्पति, वेदना

विषयपरिचय

भागीरथी श्रेष्ठ (२००५) नेपाली साहित्यका विविध विधामा कलम चलाउने साहित्यिक व्यक्तित्व हुन्। (२०३३) सालमा रुरु पत्रिकामा 'प्रबल इच्छा' कथा छपाएर कथा लेखनका क्षेत्रमा प्रवेश गरेकी श्रेष्ठका हालसम्म पाँचवटा कथासङ्ग्रहहरू प्रकाशित भइसकेका छन्। श्रेष्ठको पहिलो कथासङ्ग्रह क्रमशःसाभा प्रकाशनले २०४३ सालमा प्रकाशित गरेको हो। उनका कथाहरूले नेपाली समाजका समसामयिक घटनाहरूलाई मुख्य विषयवस्तु बनाएका छन्। उनले कथाका माध्यमबाट नेपाली समाजका नारीहरूको विद्यमान अवस्था, आर्थिक विपन्नता, वर्गीय विभेद, सामाजिक कुसंस्कार सासू पुस्ता र बुहारी पुस्ताबीचको द्वन्द्व, सहरिया शिक्षित समुदायमा विकसित भइरहेको पुँजीवाद र यसले निम्त्याएको मानवताको हासजस्ता पक्षको उद्घाटन गरेकी छन्।

भागीरथी श्रेष्ठको २०५० सालमा प्रकाशित *विभ्रम* कथासङ्ग्रहका अधिकांश कथाहरूले नेपाली समाजमा विद्यमान रहेका परम्परित मूल्य मान्यता, परम्परा अन्धविश्वास आदिलाई अभिव्यक्त गर्न सफल छन् भने कतिपय कथाले विश्वमा विकसित चरम पुँजीवादले नेपाली समाजलाई पनि प्रभावित पारिरहेको सन्दर्भ प्रस्तुत गरेकी छन्। श्रेष्ठको *विभ्रम* कथासङ्ग्रहमा सङ्गृहीत 'अर्को क्षितिजको खोजकथा' ले अभिभावक वर्गको पुरानो पुस्ता र सभ्य शिक्षित सहरिया समाजमा विकसित नयाँ पुस्ताबीचको द्वन्द्वलाई जीवन्त रूपमा प्रस्तुत गरेको छ। यस सन्दर्भमा पुराना र नयाँ पुस्ताले आआफ्ना विश्वदृष्टि अभिव्यक्त गरेका छन्। लुसिएँ गोल्डमानले विश्वदृष्टि सम्बन्धीको अवधारणा प्रस्तुत गरेका छन्। उनको विश्वदृष्टिको मूल मान्यता भनेको एउटान वर्ग वा समुदायको पूर्णतम् सम्भावित चेतनाबाट विश्वदृष्टिको निर्माण हुन्छ भन्ने हो। उनले एउटा वर्ग वा समुदायको जीवनजगतको सुसङ्गत दृष्टि नै विश्वदृष्टि हो भन्ने मान्यता प्रस्तुत गरेका छन्। उनले समुदाय वा वर्गको

सामूहिकतामा विकसित चेतनालाई विश्वदृष्टि मान्छन् । उनले विश्वदृष्टिको संरचनाको चर्चा गर्ने क्रममा संरचनाको समानधर्मिताको पनि व्याख्या गरेका छन् । कुनै वर्ग वा समुदायको विश्वदृष्टिको संरचनासँग कृतिभिन्न संरचित संसारको संरचनाको समानधर्मिता रहन्छ । महान रचनाहरूमा समानधर्मिता अत्यधिक रहने भएकाले साहित्यको समाजशास्त्रीले यही समानधर्मिताको खोजी गर्नु पर्दछ । 'श्रेष्ठको अर्को क्षितिजको खोज' कथामा पारिवारिक विषयवस्तुमा आधारित पुस्तागत रूपमा विश्वदृष्टि अभिव्यक्त भएको पाइन्छ । त्यस्तो विश्वदृष्टिले समाजको संरचनासँग समानधर्मिता कायम गरेको देखिन्छ । त्यसैले प्रस्तुत कथामा के कस्तो विश्वदृष्टि अभिव्यक्त भएको छ र त्यसले कसरी संरचनाको समानधर्मिता कायम गरेको छ भन्ने मूल जिज्ञासाको सम्यक समाधान यसमा गरिएको छ ।

अध्ययनविधि

अध्ययन विधिअन्तर्गत सामग्री सङ्कलन र सङ्कलित सामग्रीको विश्लेषण ढाँचा पर्दछन् । प्रस्तुत अध्ययनका लागि आवश्यक सामग्रीको सङ्कलन पुस्तकालयीय अध्ययन कार्यबाट सम्पन्न गरिएको छ, जसमा भागीरथी श्रेष्ठको प्रकाशित *विभ्रम* (२०१०) कथासङ्ग्रहमा सङ्कलित 'अर्को क्षितिजको खोज' कथालाई प्राथमिक स्रोतका रूपमा र यससँग सम्बन्धित पूर्वाध्ययनलाई द्वितीयक सामग्रीको रूपमा प्रयोग गरिएको छ । त्यस्तै गरी सङ्कलित सामग्रीको अध्ययन विश्लेषणका लागि लुसिएँ गोल्डमानको विश्वदृष्टि र त्यससँग सम्बन्धित संरचनाको समानधर्मिताको सिद्धान्तलाई मुख्य सैद्धान्तिक आधार बनाइएको छ र त्यसकै माध्यमबाट प्रस्तुत कथाको विश्लेषणको मापदण्ड निर्धारण गरिएको छ ।

विश्वदृष्टि र संरचनाको समानधर्मिताको सैद्धान्तिक स्वरूपका बारेमा चर्चा गर्नेप्रमुख चिन्तक लुसिएँ गोल्डमान (सन् १९१३-१९७१) हुन् । उनले विकास गरेको उत्पत्तिमूलक संरचनावादभिन्न भएका साहित्य विश्लेषणका विभिन्न आधारहरूमध्ये विश्वदृष्टिलाई प्रमुख मानिन्छ । उनले साहित्यको समाजशास्त्रीय अध्ययनका लागि विशेष महत्त्वदिएका छन् । गोल्डमानले समाजका वर्ग वा समूहको सामूहिक चेतनालाई विश्वदृष्टि मानेका छन् । उनका अनुसार मानवका उच्चतम व्यवहार तथा विचार एक अर्कामा काटिदै नयाँ विचारको जन्म हुन पुग्छ र त्यही अनुकरण गर्ने कर्ता अनि त्यस कार्यलाई प्रभावित पार्ने समाजका बीचमा सन्तुलन कायम गर्ने प्रयास कायम रहन्छ । यसैबाट समाजका व्यक्तिहरूका बीचमा सुसङ्गत चेतनाको विकास हुन्छ (जैन, सन् १९८६, पृ. ४७) । समाजका व्यक्तिहरूका बीचमा विकसित भएको वर्गीय वा सामूहिक विचार नै विश्वदृष्टि हो (पाण्डेय, २०७३, पृ. ४३) । पश्चिमी र भारतीय विद्वानहरूको मतले विश्वदृष्टि परिभाषित सिद्धान्त नभएर समाजका वर्ग वा समूहमा विकसित हुँदै जाने सामूहिक चेतना हो भन्ने कुरा बुझाउँछ ।

समाजमा रहेका विभिन्न समुदायका बीचमा अन्तरक्रिया हुने क्रममा जीवन र जगत्लाई हेर्ने सम्बन्धमा एउटा दृष्टिकोणको विकास हुँदै जान्छ । यस सन्दर्भमा कतिपय विचारहरू समुदाय वा वर्गबाट लोप भएर जान्छन् भने कतिपय विचारहरूले समयक्रममा सुसङ्गत स्वरूप ग्रहण गर्न पुग्छन् र त्यस्ता विचारले वर्ग वा समुदायविशेषका जीवनजगतप्रतिको दृष्टिकोणलाई प्रस्तुत गर्ने क्रममा विश्वदृष्टिका रूपमा अभिव्यक्त हुन्छन् । त्यसैले साहित्यकारले अभिव्यक्त गरेको निजी विचारबाट पनि समाजको कुनै एउटा वर्गको विचार व्यक्त भएकै हुन्छ (गोल्डमान, सन् १९८०, पृ. १११) । विश्वदृष्टिको विकास कुनै कालखण्डमा एक वर्गको नवीन विचार, अनुभूति र व्यवहारको समग्रताबाट प्रकट हुन्छ जुन कुनै ऐतिहासिक कालखण्डमा प्रगतिशील ठानिएको विश्वदृष्टि समाजको विचार परिवर्तनसँगै पश्चगामी हुन सक्छ । गोल्डमानका अनुसार विश्वदृष्टि सामाजिक वर्गको जीवनमा घटित हुन्छ र त्यो कला वा साहित्यमा व्यक्त हुन पुग्छ । त्यसैले विश्वदृष्टिको खोजीको प्रारम्भ साहित्यक कृतिमा गर्न सकिन्छ । गोल्डमानले विश्वदृष्टिलाई समूह चेतना पनि मानेका छन् (पाण्डेय, सन् २००६, पृ. १४८) । यसका लागि वर्ग वा समूह विश्वदृष्टिका केन्द्रका रूपमा विकसित भएका हुन्छन् । विश्वदृष्टिको अभिव्यक्तिका लागि वर्गगत, समूहगत, लिङ्गगत, पुस्तागत, प्रजातिगत, क्षेत्रीय, भाषिक, राजनैतिक आदि विभिन्न केन्द्रहरू निर्माण भएका हुन्छन् (छेत्री, २०६४, पृ. ३७) । स्थापित विश्वदृष्टिका केन्द्रहरू परिवर्तित

कालखण्ड र परिस्थितिसँगै विघटित पनि हुन सक्ने भएकाले एक समयको विश्वदृष्टि स्थायी हुन सक्ने देखिदैन । यसै क्रममा एड्गोल्स (२०५६, अनु.मास्के) ले परिवार भनेको बाजे-बज्यै, आमा-बाबु, छोरा-छोरी, नाति-नातिना आदिको सगोल बसोबासको अवस्था हो । परिवारमा वंशको वृद्धिसँगै यसको संरचनात्मक ढाँचा र व्यवस्थापनमा पनि उथलपुल हुनपुग्छ । आफ्ना आमा-बाबुबाट भिन्न भएर बस्ने परम्पराले गर्दा अर्को नयाँ परिवारले जन्म लिन पुग्ने धारणा व्यक्त गरेका छन् (पृ.३७) । प्रस्तुत आलेखमा विश्वदृष्टिको पुस्तागत आधारमा अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ । यसरी विकसित विश्वदृष्टिले कृतिभिन्न संरचित संसारको संरचनासँग समानधर्मिता राख्दछ जसलाई गोल्डमानले संरचनाको समानधर्मिता भनेका छन् । उनले विश्वदृष्टिको अभिव्यक्ति सबैभन्दा बढी कला वा साहित्यमा हुने कुरा बताएका छन् । त्यसैले समाजशास्त्रीले यस्ता साहित्यक कृतिमा अभिव्यक्त विश्वदृष्टि र संरचनाको समानधर्मिताको खोजी गर्नुपर्दछ (पाण्डेय, २०७३, पृ.१४८) । प्रस्तुत आलेखमा भागीरथी श्रेष्ठको 'अर्को क्षितिजको खोज' कथामा अभिव्यक्त विश्वदृष्टि र विद्यमान यथार्थ तथा कृतिगत संरचनाको समानधर्मिताको अध्ययन र विश्लेषण गरिएको छ ।

आख्यान सन्दर्भ

भागीरथी श्रेष्ठको 'अर्को क्षितिजको खोज' कथा विभ्रम कथासङ्ग्रहमा सङ्गृहीत पारिवारिक विषयवस्तुमा लेखिएको कथा हो । प्रस्तुत कथाको प्रमुख पात्र म हो । उसकै केन्द्रियतामा विषयवस्तु अगाडि बढेको छ । यस कथामा कथाकारले अभिभावकलाई पुरानो पुस्ता र तिनका सन्तानहरूलाई नयाँ पुस्ताको प्रतिनिधित्व गराएर ती पुस्ताहरूको फरक सोच धारणा र व्यवहारबाट उत्पन्न हुनेसमग्र जीवनजगतप्रतिको विश्वदृष्टिको विकास गराएका छन् । प्रस्तुत कथामा यिनै फरक दुई पुस्ताको विश्वदृष्टिको निर्माण भएको पाइन्छ । यस कथामा एउटा मूल परिवारको सन्तानको नयाँ पुस्ता र अभिभावकको पुरानो पुस्ता गरी विश्वदृष्टिका दुई केन्द्रक बनेर अभिव्यक्त भएका छन् । तलका उपशीर्षकहरूमा तिनका विश्वदृष्टिको अध्ययन र विश्लेषण गरिएको छ ।

पुरानो पुस्तामा अभिव्यक्त विश्वदृष्टि

भागीरथी श्रेष्ठद्वारा लिखित 'अर्को क्षितिजको खोज' कथामा पारिवारिक विषयमा आधारित मातृपितृतथा अभिभावकलाई पुरानो पुस्ताको रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । सन्तानभन्दा अगाडि अभिभावकको जन्म भएको र उनीहरूकै सन्तानका जन्मदाताका रूपमा अभिभावक रहने भएकाले अभिभावकलाई पुरानो पुस्ता वा पहिलो वर्ग मानिन्छ । पुरानो पुस्ताले गरेका व्यवहार क्रियाकलाप तथा उनीहरूद्वारा विकसित भएका चिन्तनहरू नै कथामा विश्वदृष्टि बनेर उद्घाटित भएको छ । यसरी कथामा विश्वदृष्टिको केन्द्र निर्माण गरिएको पुरानो पुस्ता अभिभावक वर्गहरूको हो । समय क्रमसँगै शारीरिक तथा मानसिक रूपमा उनीहरूको शक्ति दिनप्रतिदिन ह्रास हुँदै गइरहेको हुन्छ । त्यस कारण उनीहरू आफ्ना सन्तानमाथि भरपर्नु पर्ने अवस्था आउँछ । यस्तो किसिमको अशक्ततामा उनीहरूलाई विभिन्न प्रकारको सहयोगको आवश्यकता पर्दछ, तर यसका विपरीत सन्तानहरूले उनीहरूलाई घृणा र तिरस्कार गर्छन् । सन्तानले जे जस्तो व्यवहार देखाए पनि उनीहरूका कार्यप्रति हुँदै स्नेह व्यक्त गर्ने पुरानो पुस्ताको विचारलाई विश्वदृष्टिका रूपमा कथामा व्यक्त गरिएको छ ।

सन्तानले आफ्ना अभिभावकहरूलाई बुढ्यौली र अशक्त अवस्थामा स्याहार सुसार गर्नुपर्छ भन्ने परम्परित दृष्टिकोणले पुरानो पुस्ताको मान्यता प्रस्तुत गरेको छ जसलाई अर्को क्षितिजको खोज कथामा यसरी व्यक्त गरिएको छ :

वास्तवमा मैले तीन छोराहरूलाई मेरो जीवनको शक्तिशाली वैभव र मैले टेक्ने दह्रो धरती सम्भेको थिएँ तर कुनै छोराहरूले पनि मलाई सधैँ पाल्न नैतिक साहस गर्न सकेनन् । कत्रो बिडम्बना ! लाग्थ्यो, छोराहरूको कमाइमा मेरो बूढो जीवन मह भएर बित्नेछ, मैले सधैँ घाम देख्न पाउनेछु अन्धकार होइन तर आज किन छोराहरू मेरो लागि रिक्तो थैली भैं भएका ? किन मेरो त्याग र बलिदानलाई अपहेलना गरेका ? (पृ.२२) ।

उल्लिखित कथांशमा म पात्रको आशाको संसार निराशामा परिणत हुन पुगेको देखिन्छ । पुरानो पुस्तामा छोरोले बाबु आमाको स्याहार सुसार गर्नु पर्दछ भन्ने मान्यता रहेको छ । छोरा पाएको मानिस सुखी हुन्छ भन्ने पुरातन विचारबाट पुरानो पुस्ता मुक्त हुन सकेको छैन जसका धेरै छोराहरू हुन्छन् उही बढी सुखी हुन्छन् भन्ने धारणा पुरानो पुस्तामा रहेको छ । म पात्रका तीन भाइ छोराहरूले बूढो बाबुलाई सुखपूर्वक राख्छन् माया गर्छन् भन्ने विश्वास पुरानो पुस्ताको मान्यता हो । बाबुले छोराको कमाइलाई आफ्नो कमाइजस्तै मान्ने परम्परा पुरानो पुस्तामा रहेको छ जुन कुराको आशा म पात्रले गरेको छ ।

पुरानो पुस्ताले आफ्ना सन्तानलाई भविष्यको भरोसाका रूपमा हेरेर खाईनखाई अभाव भेलेर भए पनि हुर्काउने, पढाउने, विवाह गरिदिने गर्दछन् । उनीहरूले सन्तानलाई हुर्काउनु, शिक्षादीक्षा दिनु कर्तव्य ठान्छन् भन्ने कुरालाई म पात्रले यसरी व्यक्त गरेको छ :

यी तीन छोराहरूलाई स्वास्नीको असी तोला गहना विक्री गर्दै पढाएको थिएँ मर्ने बेलामा स्वास्नीले भनेकी थिई म मरे पनि तपाईंलाई केही दुःख हुँदैन, तीनवटा छोराहरूले तपाईंलाई सुख साथ राख्ने छन् । त्यतिबेला स्वास्नीले नभने पनि तीनै छोराहरूमाथि मेरो विश्वास ढलौट थियो तर ती सबै पहेला पातहरूभै भरेर निखिए (पृ. २७) ।

उपर्युक्त कथांशमा पुरानो पुस्ताले आफूसँग भएका बहुमूल्य सामानहरू बेचेर भए पनि सन्तानको भविष्य सपारिदिने गरेको छ । उनीहरूले छोराछोरीहरूलाई जसरी पनि पढाउनु पर्दछ भन्ने मान्यता राख्छन् किनभने सन्ततिहरू शिक्षित भए भने बाबु आमाको दुःख अभावलाई देख्न सक्छन् भन्ने सोचाइ रहेको हुन्छ । म पात्रकी श्रीमतीले आफू मर्ने बेलामा छोराहरूलाई गरगहना बेचेर हुर्काउने पढाउने गरेकाले बाबुलाई सुखपूर्वक राख्छन् भन्ने आशा गरेकी छ ।

यस लोकमाबाहुनलाई दान दक्षिणा दिएमा परलोकमा मुक्ति प्राप्त हुन्छ भन्ने चिन्तनले पुरानो पुस्ताको विश्वदृष्टि विकसित भएको पाइन्छ जसलाई प्रस्तुत कथामा यसरी व्यक्त गरिएको छ :

जेठो छोरा कहाँ एकदिन छोरासँग बाहुनलाई दान दक्षिणा गर्न पचास रूपयाँ मागे-छोराले बुहारीसँग मागे-बुहारीले दस रूपयाँ मात्र दिई, केही क्षणपछि छोराबुहारी आपसमा कुरा गरिरहेका थिए-बुहारीले भन्दै थिई-बुढेकालमा आफ्नो लागि केही जगेडा राख्नु पर्थ्यो नि तपाईंको बुबाले । कस्तो दुर्बुद्धि ! जहिले पनि खर्च गर्न हामीसँग मागेर हुन्छ र ? बाहुनलाई दान गर्न पचास रूपयाँ चाहियो रे (पृ. २७) ।

उपर्युक्त कथांशमा पुरानो पुस्ताले बाहुनलाई दान दक्षिणा गर्ने, गाई दान गर्ने तथा धर्मकर्ममा विश्वास गर्ने परम्परा रहेको छ । मर्त्यलोकमा बाहुनलाई दान दक्षिणा दिएर उनीहरूको आत्मा खुसी बनाएमा मृत्युपछि स्वर्गमा बास पाउन सकिन्छ भन्ने अन्धविश्वास पनि पुरानो पुस्तामा अझ पनि रहेको छ । यही विश्वासको भ्रममा परेर म पात्रले बाहुनलाई दक्षिणा दिएर उसको मन खुसी बनाउन खोजेको छ तर नयाँ पुस्ताले स्वर्ग, दान दक्षिणाजस्ता कुरालाई विश्वास गर्न छाडेको छ ।

छोराबुहारीले कमाएको धन सम्पति भए पनि उपभोग्य वस्तुको स्वामित्व आफूमा पनि रहन्छ भन्ने मान्यता पुरानो पुस्ताले राख्दछन् । उनीहरूले सन्तानलाई हुर्काएको, शिक्षादीक्षा दिएको कारणले धन सम्पतिमा सोधखोज गर्नु स्वाभाविक हुन्छ तर नयाँ पुस्ताले उनीहरूको विचार नबुझ्दा मानसिक द्वन्द्व पनि सिर्जना हुन्छ । प्रस्तुत कथामा नयाँ पुस्ताका प्रतिनिधि पात्र बुहारीहरूले ससुरालाई अपमान र बेइजत गरेका छन् । उनीहरूको तिरस्कार सहेर पनि सन्तानलाई स्नेह गरिरहने पुरानो पुस्ता तथा अभिभावक वर्गको विचार वा दृष्टिकोण नै यस कथामा विश्वदृष्टिकोण बनेर आएको छ जुन कुरालाई तलका भनाइले पुष्टि गर्दछ :

आउने दिन कान्छो नातिलाई काखमा राखेर माया गर्न लागेको थिएँ-नाति यसरी रोइदियो मानौँ मैले नै उसलाई चिमोटेर रुवाएको हुँ । बुहारी आएर तुरुन्त लगी म जिल्ल परें । नातिहरूलाई माया गर्न खोज्दा पनि किन तर्सेर रुन्छन् ? किन कोही नातिहरू पनि मसँग लोलुपोतु भएर खेल्दैनन् ? सायद म नराम्रो चाउरे बूढालाई देखेर हो कि ? बरु माली बूढालाई बाजे भनेर सम्बोधन गरेको सुन्दा मुटुको एक चोक्टा खसेजस्तो लाग्छ (पृ. २६) ।

उपर्युक्त कथांशमा समय र पुस्ताको अन्तरसँगै एउटा पुस्ता र अर्को पुस्ताको धारणामा पनि परिवर्तन आएको पाइन्छ । फलस्वरूप भिन्न पुस्ताले भिन्न खाले विश्वदृष्टि निर्माण गरेको हुन्छ । कथांशमा पुरानो पुस्ता आफ्नै सन्तानबाट विरानो बन्दै गएको देखिन्छ । साहुँको भन्दा ब्याजको बढी माया गरे भैं पुरानो पुस्ताले साना नातिलाई माया गरेर काखमा राखी म्वाइ खान खोज्दा पारिवारिक संस्कारबाट विमुख कान्छो नाति डाँको छोडेर रोएको छ । यस्तो हुनुको प्रमुख कारण साना बालबच्चाहरूलाई उनीहरूका अभिभावकहरूले संस्कार नसिकाउनु नै हो । बाबुआमाले आफ्ना बाबुआमासँग नाति नातिनीहरूको सम्बन्धका बारे बताउने, बढ्दो उमेरसँगै सबैको अनुहारमा चाउरी पर्ने, शारीरिक अशक्तता बढ्ने, सन्तानको सहारा चाहिने मानव जीवनको चक्र क्रमलाई नबुझाउँदा उनीहरू आफ्नै हजूरबालाई पराइ देखेर फूलबारीमा काम गर्ने मालीलाई बाजे भनेर सम्बोधन गरेका छन् । उनीहरूको बाजे त आफ्नै बाबुको बाबु हो तर माली बाजे बन्न पुगेको छ । आफ्ना नातिहरूले मालीलाई बाजे भनेर बोलाउँदा रगतको सम्बन्ध भएको बाजेले तिरस्कार र घृणा महसुस गरेको छ । आफ्नैले पराय देख्न थालेको विमानवीकरणको विश्वदृष्टिको उद्घाटन कथांशले गरेको छ ।

नयाँ पुस्तामा मौलाउँदै गएको वैयक्तिकता र स्वार्थीपनले पुरानो पुस्तालाई बोभका रूपमा लिन थालेको कुरासमेत विश्वदृष्टिका रूपमा अभिव्यक्त भएको छ । आफ्ना सन्तानहरू स्वार्थी र कपूत भएका कारण बुद्ध्यौली अवस्थामा पनि पाखुराको मासु छामेर अझै केही गर्न सक्छु भन्ने आँट गरेर जीवन जिउनका लागि कामको खोजीमा निस्कनुको विकल्प नभएको वास्तविकतालाई यसरी व्यक्त गरिएको छ :

तत्कालै निर्णय लिन्छु र आफ्ना पाखुराहरू छाम्न थाल्छु अझै पनि मेरा खुड्किलाहरू खिइएका छैनन् मेरा ताकतहरू ओइलाएका छैनन्-मेरा शरीरका अवयवहरू खुम्चिएका छैनन्-म बाँच्न सक्छु । मलाई लाग्छ-मेरा अंग-अंगमा तागत फुल्ल थाल्छ-जोशको लहर उठ्न थाल्छ । कुनै पनि पश्चाताप र ग्लानिले मलाई गलाउन सक्दैन । मेरा लुगाहरू भएको भोला काँधमा मेरो मन यसरी हलुङ्गिन थाल्छ-म एउटा कैदबाट मुक्त हुँदैछु । बाहिर निस्कन खोज्दा कारमा छोरा आइरहेको हुन्छ । मेरो काँधको भोला देखेर सोच्छ मोटर रोक्दै -वा ! कहाँ जाँदै हुनुहुन्छ ? “म आफ्नै संसारमा जाँदैछु-आफ्नै कमाइमा बाँच्न जाँदैछु । मेरो भारबाट तिमीहरू सबै आजदेखि मुक्त भयौ (पृ.२९) ।”

उल्लिखित कथांशमा म पात्रले छोराबुहारीहरूको बड्गलालाई अग्नि कुण्डजस्तो मानेको छ किनभने उसका सारा सपनाहरू छोराबुहारीहरूका क्रियाकलापले जल्दै गएका छन् । उसले दिनप्रतिदिन अपमानित भएको महसुस गर्दै गएको छ । उसले जीवनदेखि हार मानेको छैन । शरीरका अवयवमाथि भर परेर प्राइवेट नोकरी गरेर वा कसैको दोकानमा काम गरेर भए पनि बाँच्न सक्छु भन्ने निश्चयका साथ आफ्ना लुगाको भोला बोकेर अग्नि कुण्ड रूपी बड्गलालाबाट निस्किएको छ । उसले यति बेला स्वतन्त्रताको अनुभूति गरेको छ । छोराबुहारीहरूले बोभका रूपमा लिएकामा उसले तिमीहरू आजदेखि मेरो भारबाट स्वतन्त्र भयौ भन्दै भोला बोकेर गन्तव्यहीन यात्रामा निस्किएको छ । मानिसले दुःख गरेर आफ्नै कमाइबाट बाँच्न चाहन्छ तर अपमान र घृणा सहन सक्दैन भन्ने विश्वदृष्टि कथांशमा अभिव्यक्त भएको छ ।

नयाँ पुस्तामा अभिव्यक्त विश्वदृष्टि

परिवारको संरचनाभित्र बाबुआमाले पुरानो पुस्ताको प्रतिनिधित्व गरेका हुन्छन् भने उनीहरूका सन्ततिहरूले नयाँ पुस्ताको प्रतिनिधित्व गर्दछन् । पुरानो पुस्ताको एक प्रकारको विश्वदृष्टि रहेको हुन्छ भने उनीहरूले जन्मएका छोराछोरीहरूले आफ्नै प्रकारको विश्वदृष्टिको निर्माण गरिरहेका हुन्छन् । प्रस्तुत ‘अर्को क्षितिजको खोज’ कथामा दोस्रो पुस्ताका पात्रहरूले जीवन र जगतका सन्दर्भमा आआफ्नै प्रकारका दृष्टिकोण प्रस्तुत गरेका छन् । कथामा नयाँ पुस्ताको जीवनशैली भौतिकवादी, वैयक्तिक, स्वार्थी तथा विलासीतातर्फ उन्मुख भएका देखिन्छ । यिनै नयाँ पुस्ताका विचारधारासँग सम्बन्धित सन्ततिहरूले अभिभावकप्रति देखाएको

घृणा, अपमान र तिरस्कार आदिको चित्रण कथामा गरिएको छ । कुमालेको चक्रजस्तो हो जीवन भन्ने कुरालाई नयाँ पुस्ताले पूर्णतः बेवास्ता गरेको छ । जन्मपछि मृत्युको शाश्वत तथ्यलाई नै यो पुस्ताले बिसर्न थालेको छ । यस्तो हुनुको कारण चरम पुँजीवादले गर्दा हो । उनीहरूले बाबु-आमासँग बसेर खाना खाने, कुराकानी गर्ने आत्मीयता देखाउने जस्ता कार्य गर्न विस्तारै छोड्दै गएका छन् । परिवारमा आफू साना छोराछोरी भए पुग्यो भन्ने मानसिकता बढ्दै गएको छ । यसले गर्दा परवारभित्रै बाबु-आमा परिचयविहीन बन्दै गइरहेको सन्दर्भलाई कथामा यसरी अभिव्यक्त गरिएको छ :

“छोराबुहारी कहाँ छन् ”

“ब्रेक फास्ट गर्दै हुनुहुन्छ, “सानो जवाफ कान्छाले दिन्छ ”

“मलाई किन कोठामा चिया ल्याएको ? सँगै बसेर पिउँथे ।”

मालिकनी साहेबले कोठामा लागिदिन भन्नु भयो (पृ.२४) ।

उपर्युक्त कथांशमा नयाँ पुस्ताले एकल परिवारको संरचनालाई महत्त्व दिएर पुरानो पुस्तालाई अपमानित गरेको देखिन्छ । समुदायमा रहेका सबै परिवारमा यस्तो नभए पनि सहरिया शिक्षित समुदायमा नै नयाँ पुस्ता वैयक्तिक हुँदै गएको छ । अभिभावक पुस्ताले आफ्ना छोराबुहारीहरूको स्नेह प्यार खोजेका हुन्छन् । उनीहरू आफ्ना सन्तानहरूसँग बसेर खाना खाने सुखदुःखका कुराकानी गर्ने चाहना राख्छन् तर नयाँ पुस्ताले आफ्ना अभिभावकलाई पराइको जस्तो व्यवहार गर्ने, कुराकानी नगर्ने, सँगै बसेर खाना नखाने मात्र होइन उनीहरूलाई छुट्टै कोठामा राखेर काम गर्ने मान्छेका हात खाना पठाउने गर्छन् ।

पुरानो पुस्ताले देवतामा विश्वास गर्दछ । उनीहरूले फूलबारीमा फुलेको राम्रो फूललाई देउतालाई चढाउनु पर्दछ भन्ने मान्यता राख्छन् । यसले उनीहरूमा परम्परा तथा धर्मप्रति आस्था राख्ने विश्वदृष्टि रहेको देखाउँछ भने नयाँ पुस्तामा मठ मन्दिर र देउताप्रति आस्था घट्दै गएको देखिन्छ । फूलबारीको फूललाई हेर्ने दृष्टिकोणमा दुई पुस्ताका बीचमा भिन्ता रहेको छ । पुरानो पुस्ताले फुलेको राम्रो फूल देउतालाई चढाउनु पर्दछ भन्ने मान्यता राख्दछ भने नयाँ पुस्ताले फूललाई मन्दिरमा चढाएर फूलबारी उजाड बनाउनु हुँदैन भन्ने भौतिकवादी विश्वदृष्टि मान्यता प्रस्तुत गरेको कुरालाई बुहारीका भनाइले यसरी पुष्टि गर्दछ :

फूलहरू टिप्न मन लाग्छ-गएर एउटा रातो फूल टिप्न थाल्छु-बुहारी भ्यालवाट चिच्याई त्यो फूल किन टिप्नुभएको ? बगैचाको सुन्दरता नै हराउँछ नि ! देउतालाई चढाउने भए कुनाकाप्चाको नराम्रो फूल टिपे हुन्छ । ‘मेरा हात फतककै गलेर काँडामा कोत्रिँदै भर्छ । दुइटा गुलाफको फूल टिप्दैमा फूलबारी रिक्तो हुन्छ र ? के राम्रो फूल देउतालाई चढाउन हुँदैन ? (पृ.२६) ।

उपर्युक्त कथांशमा पुरानो पुस्ता र नयाँ पुस्ताका बीचमा द्वन्द्व रहेको देखिन्छ । पुरानो पुस्ताले फूलबारीका राम्रा फूल देउतालाई चढाउने उद्देश्य राख्दछ तर नयाँ पुस्ताले फूलबारीका राम्रा फूल देउतालाई होइन, आँखाको तृप्तिका लागि महत्त्व ठान्दछ । त्यसैले बुहारीले ससुरालाई राम्रो फूल टिप्न बन्देज लगाएकी छ । पुरानो पुस्तामा देउतामा विश्वास गर्ने आशावादी विश्वदृष्टि रहेको देखिन्छ भने नयाँ पुस्तामा भौतिकवादी चिन्तनको विकास हुँदै गएको भौतिक विश्वदृष्टि पाइन्छ ।

‘अर्को क्षितिजको खोज’ कथामा संरचनाको समानधर्मिता

गोलडमानले विश्वदृष्टिको व्याख्या गर्ने क्रममा संरचनाको समानधर्मिताको पनि चर्चा गरेका छन् । उनले कला वा साहित्यमा अभिव्यक्त विश्वदृष्टिले समाजको सामाजिक संरचनासँग पनि समानधर्मिता राख्दछ भन्ने मान्यता प्रस्तुत गरेका छन् । विश्वदृष्टिले नै समाजको संरचनासँग समानधर्मिता कायम गर्ने भएकाले त्यसरी अभिव्यक्त भएका विश्वदृष्टिहरू साक्ष्यका रूपमा उल्लेख नगरेर पुस्तागत रूपमा अभिव्यक्त भएका विश्वदृष्टिहरूका साक्ष्यका सन्दर्भमा ‘अर्को क्षितिजको खोज’ कथा पारिवारिक विषयवस्तुमा आधारित कथामा

संरचनाको समानधर्मिताको विश्लेषण गरिएको छ । लेखकको सिर्जना वैयक्तिक देखिए पनि ऊ समाजकै सदस्य हो । उसले आफ्ना सिर्जनामा चयन गरेका चरित्रहरू समाजकै हुन्छन् । कथाकार भागीरथी श्रेष्ठले प्रस्तुत कथामा एउटा परिवारका दुई पुस्ताहरूबीचको भिन्न विचारधाराले विकसित गरेको विश्वदृष्टिको उद्घाटन गरेकी छन् । कथाकारले पुरानो पुस्ताको अभिभावक वर्गलाई सन्तानप्रति सधैं उत्तरदायी रहने, धर्ममा आस्था राख्ने, यस लोकमा दान-दक्षिणा गरेमा परलोकमा सुख हुन्छ भन्ने पक्षमा उभ्याएकी छन् भने नयाँ पुस्ता स्वार्थी, एकल परिवारमा रमन चाहने, भोगवादी, स्वतन्त्र जीवन बाँच्न चाहने, दान दक्षिणामा विश्वास नगर्ने आफ्ना लागि अभिभावकले गरेको दुःख विर्सने, अतितलाई भुलेर वर्तमानमा रमाउने भोगवादी विचारधाराका पक्षमा उभ्याएकी छन् । प्रस्तुत कथामा आफ्नै बाबुलाई तीन-तीन महिनाका दरले पाल्नुपर्दा तीनै भाइले बोभका रूपमा लिएका छन् । सबै छोराबुहारीहरू तथा नातिहरूले बूढो बाबुलाई चाउरे बूढो भनेर अपमानित गरेका छन् । त्यसकारण बाबुले उनीहरूको घरमा नबस्ने निर्णय गरेर आफ्नै कमाइमा बाँच्ने अठोटका साथ कान्छा छोराको घरबाट निस्किएको छ जसलाई आख्यानका सन्दर्भहरूले यसरी पुष्टि गर्छन् : “छोराहरूको कमाइमा मेरो बूढो जीवन मह भएर बित्ने छ, मैले सधैं घाम देख्न पाउने छु - अन्धकार होइन - तर आज किन छोराहरू मेरो लागि रिक्तो थैली भैं भएका छन् ? किन मेरो त्याग र बलिदानीलाई अपहेलना गरेका ?” (पृ. २२) कथाकारले आख्यानका अंशमा अभिव्यक्त गरेका दृष्टिकोणमा संरचनाको समानधर्मिता रहेको छ । पुरानो पुस्ताले छोरालाई वंश वृद्धि गर्ने र आफू बूढो हुँदा पालन-पोषण तथा रेखदेख गर्ला भन्ने विश्वास गर्छ । त्यसकारण उनीहरूले छोराको आफ्नो अस्ताउँदो जीवनको भविष्य देख्दै सुखभोगको कल्पनामा रमाउन पुग्दछन् । समाजमा विद्यमान रहेको परम्परित मूल्य मान्यता र पुराना पुस्ताको विचारसँग कथाको आख्यान सन्दर्भ पनि निकट रहेको देखिन्छ ।

कथाकारले वर्तमान समयको चरमपुँजीवादी युगले गर्दा परिवारभित्र नै पुरानो पुस्ताको अवमूल्यन भएको प्रसङ्गलाई कथांशमा यसरी व्यक्त गरेकी छन् :

सोध्न मन लाग्छ मलाई - छोराको कमाइ, व्यवसाय र दैनिक घटेका घटनाहरू तर म बोलेँ भने नजवाफ दिन्छन् उनीहरू स्वयं मलाई बताउन चाहन्नन्, छोराबुहारीहरू र मेरो बीचमा यस्तो कुन विकृत पहाड छ जसले हामीहरूलाई एक अर्काबाट टाढा राख्न खोज्छ ? यो सानो कोठा मलाई थाहा छ, तल्लो स्तरका मान्छेहरू अर्थात् पाहुनाहरू आउँदा सुताउने कोठा हो जुन कोठामा म आहिले बसिरहेको छु (पृ. २५) ।

उपर्युक्त कथांशमा पुराना पुस्ताले आफूले जन्माएका सन्तानहरू आफ्नै मूल्य मान्यतामा अगाडि बढ्नु र कमाइ व्यवसाय लगायतका दैनिक जीवनमा घटेका घटनाहरूलाई आदानप्रदान गर्नु आफूहरूबाट सल्लाह सुझाव लिएर काम गर्नु भन्ने चाहना राख्दछन् तर नयाँ पुस्ताले पुराना पुस्ताका दृष्टिकोणलाई वेवास्ता गरी चरम पुँजीवादी मूल्य मान्यतामा रमाउँदै गएर आफ्नै बाबु-आमालाई पनि विभेदपूर्ण व्यवहार गर्ने घरमा छुट्टै कोठामा सुताउने गरेर परायाको व्यवहार गर्ने प्रवृत्ति बढ्दै गइरहेको सामाजिक यथार्थलाई आख्यान सन्दर्भलाई पुष्टि गरेको छ ।

पुरानो पुस्ताले देवी देवतामा विश्वास गर्दै फूलबारीमा फुल्ने राम्रा फूलहरू उनीहरूमा अपर्ण गर्नुपर्छ भन्ने मान्यता राख्दछ तर नयाँ पुस्तामा यो विश्वासमा ह्रास आउँदै गएको प्रसङ्गलाई म पात्रले अभिव्यक्त गरेको “बाटोको छेउ-छाउका अनेक रंगका झुपकै फुलेका गुलाफका फूलहरू टिप्न मन लाग्छ - गएर रातो गुलाफ टिप्न थाल्छु - बुहारी भ्यालबाट चिच्याई त्यो फूल किन टिप्नुभएको ? बगैचाको सुन्दरता नै हराउँछ नि ! देउतालाई चढाउने भए कुनाकाप्चाको नराम्रो फूल टिपे हुन्न” (पृ. २६) भनाइबाट पुष्टि हुन्छ । प्रस्तुत कथांशमा पुरानो पुस्तामा देवी देवताप्रति अटल आस्था र विश्वास रहेको देखिन्छ भने नयाँ पुस्तामा यस्ता मूल्य मान्यताले कम महत्त्व पाएको कुरा बुहारीले नराम्रो कुनाकाप्चाको फूल टिपेर देउतालाई चढाए पनि हुन्छ भन्ने अभिव्यक्तिले पुष्टि गर्दछ । यहाँ नयाँ पुस्ताले देवी देवताको अस्तित्वलाई स्वीकार गर्न पनि नसकेको र अस्वीकार गरेर पूर्णतः निरीश्वरवादी हुन पनि नसकेको कुरा बुहारीले देवतालाई चढाइने फूलमा व्यक्त गरेका

आशयबाट बुझ्न सकिन्छ । यसरी हेर्दाविद्यमान समाजको आस्था र विश्वासलाई पुराना तथा नयाँ पुस्ताले जसरी विश्वास अविश्वास गरिरहेका छन् त्यसै गरी कथामा पनि यिनै पुस्ताहरूको मान्यतामा समानधर्मिता पाइन्छ ।

बाबु-आमाले छोरा-छोरीहरूको पालनपोषण तथा शिक्षादीक्षाका लागि गरगहना बेचेर भए पनि कर्तव्य निभाएको कुरालाई कथाको प्रमुख पात्रले यसरी व्यक्त गरेको छ “यी तीन छोराहरूलाई स्वास्नीको अस्सी तोला गहनाहरू बिक्री गर्दै पढाएको थिएँ - मर्ने बेला स्वास्नीले भनेकी थिई - म मरे पनि तपाईंलाई केही दुःख हुँदैन, तीनवटा छोराहरूले तपाईंलाई सुखसाथ राख्ने छन्” (पृ.२७) । प्रस्तुत कथांशमा पुरानो पुस्ताले बूढाबूढी अवस्थामा पालनपोषण तथा रेखदेख गर्लान् भनेर सारा सम्पति सके पनि सन्ततिहरूले त्यसको महत्त्व बुझ्न सकेको देखिदैन । धेरै छोरा हुने सुखी हुन्छन् भन्ने परम्परित समाजको धारणा रहे तापनि वर्तमान समाज वैयक्तिक हुँदै गइरहेको कथाको अभिव्यक्ति कथामा पाइन्छ । त्यसै गरेर बूढाबूढी बाबु - आमाका जति भाइ छोराहरू भए पनि उनीहरूले तिरस्कार अपमान गर्ने गरेको कुरालाई कथांशले यसरी अभिव्यक्त गरेको छ :

महिना पनि नपुग्दै ससुरा जेठो छोराको घरबाट किन आउनु भएको होला ? केही नपरी त्यसरी आउँछ र ? पाल्न र जन्माउन त गल्लीको कुकुरले पनि जानेको हुन्छ । भन्ने हो भने नीना ! मेरो श्रीमान् त आफ्नै पैसाले पढेका हुन्, आफ्नै कमाइले धनी भएका हुन् । पालो गरेर छोराहरूको घरमा चाहार्नुभन्दा त एउटै छोराको घरमा स्थायी रूपमा बसेको भए दुःख पाउने थिएन । हामीलाई त केही मतलब छैन । कान्छो छोरो प्यारो छ क्यारे उतै बसे भइहाल्यो । (पृ.२७-२८)

उपर्युक्त कथांशमा व्यक्त विचारले नयाँ पुस्ता दिनप्रतिदिन स्वार्थी र सङ्कुचित बन्दै गइरहेको देखाउँछ । बुहारीहरूले सासू-ससुरालाई अपमान गर्ने क्रम बढ्दै गएको छ जसका छोराहरूले ल्याइदिएर त उनीहरूले मालिक्याई देखाउन पाए । बुहारीहरूले माइतमा आफ्ना बाबु-आमालाई अपमान गर्दा मन दुखाउने तर आफैले गर्ने व्यवहार नसुधानै प्रवृत्ति बढ्दै गएको छ । मानवमा मानवीयपनमा ह्रास हुँदै गएको कुरा म पात्र पालिनका लागि तीन-तीन महिनाका दरले छोराहरूको घर चाहनुपर्ने अवस्थाले पनि पुष्टि गर्दछ । यस सन्दर्भबाट हेर्दा कथाको आख्यान र वर्तमान सामाजिक संरचना बीच समानधर्मिता पाउन सकिन्छ ।

छोराबुहारीले पढेलेखेका डाक्टर लेक्चर भए पनि मानवता हराउँदै गएको कुरालाई म पात्रका भनाइले यसरी पुष्टि गर्छन् :

यो अथाह वेदनालाई सहन नसकेर काँपिरहेको तन र मन लिएर कान्छो छोरा र कान्छी बुहारीको शरणमा आएँ मनमा सानो दीप शिखा बालेर ! डाक्टर छोरा लेक्चर बुहारी । त्यहाँ पनि कुराको कमी थिएन । तर जे सोंचेर यहाँ आएको थिएँ ! मैले चाहेको जस्तो हरियाली वातावरण पाइन (पृ. २८) ।

उपर्युक्त कथांशमा शिक्षित सभ्य भनाउँदाहरूमा नै मानवीयपन पातलिँदै गएको देखिन्छ । विरामीहरूको सेवा गर्ने डाक्टर र विश्वविद्यालयका छात्र-छात्राहरूलाई शिक्षित बनाएर सुयोग्य नागरिक तयार गर्ने उच्च शिक्षित व्यक्तिमा नै मानवता हराउँदै गएकोले आफ्नै परिवारमा बाबुले परायाको अनुभूति गरेको छ । विद्यमान समाज चरम पुँजीवादका कारण अत्यन्त साँघुरिदै स्वार्थी र वैयक्तिक हुँदै गएकोले परिवारका दुई पुस्तामा अघिल्लो पुस्तालाई पछिल्लो पुस्ताले घृणा तथा अपमान गर्ने प्रवृत्ति बढ्दै गएको यथार्थ र आख्यान सन्दर्भका बीच समानधर्मिता रहेको देखिन्छ ।

निष्कर्ष

भागीरथी श्रेष्ठद्वारा लिखित ‘अर्को क्षितिजको खोज’ पारिवारिक विषयवस्तुमा केन्द्रित रहेको देखिन्छ । प्रस्तुत कथामा विशेषतः एउटा परिवारका दुई पुस्ताको प्रतिनिधित्व गराइएको छ । लुसिएँ गोल्डमानको विश्वदृष्टि सम्बन्धी मान्यताका आधारमा कथामा परिवारका दुई पुस्ताले विकसित गरेको विश्वदृष्टि र

संरचनाको समानधर्मिताको विश्लेषण प्रस्तुत लेखमा गरिएको छ । अभिभावक वर्गलाई पुरानो पुस्ता र तिनका सन्ततिहरूलाई नयाँ पुस्ताका रूपमा परिभाषित गरिएको छ । पुरानो पुस्ताले आफ्ना सन्तानलाई भविष्यका लागि भरोसा मानेर गरगहना बेचेर भए पनि उनीहरूको शिक्षादीक्षा, लालनपालनमा विशेष ध्यान दिएका हुन्छन् । यसले उनीहरूमा प्रेम, विश्वास तथा भविष्यप्रति आशावादी रहने विश्वदृष्टि रहेको देखाउँछ । दान दक्षिणा गर्ने, धर्मकर्ममा विश्वास गर्ने, देवतामा आस्था राख्ने र त्यसबाट मोक्ष प्राप्त गर्ने विश्वदृष्टि पुरानो पुस्तामा रहेको देखिन्छ । त्यसै गरी नयाँ पुस्तामा आफ्ना अभिभावकप्रति घृणा गर्ने तिरस्कारको भावना बढ्दै गएको पाइन्छ । उनीहरू भौतिक विलासीतामा रमाउँदै गएका छन् । दान-दक्षिणा, धर्मकर्म, देवता पूजालाई परम्परित रुढि माने पनि उनीहरूमा प्रस्ट रूपमा वैज्ञानिक भौतिकवादी चिन्तन पनि विकास भइसकेको पाँइदैन पुरानो पुस्तालाई बोझका रूपमा मान्नु उनीहरूको निकटतालाई बन्धनका रूपमा लिनु नयाँ पुस्तामा विकसित भएको विश्वदृष्टि हो ।

कथामा अभिव्यक्त यस्तो विश्वदृष्टिले संरचनाको समानधर्मिता राखेको छ । कथामा चित्रित पुरानो पुस्ताले उमेरको बुढ्यौलीसँगै घट्दो शारीरिक शक्तिका कारण नयाँ पुस्तामा भरपर्नु पर्ने स्वाभाविक नै हो । पुरानो पुस्ताको यस्तो प्रकारको आश्रय नयाँ पुस्ताका लागि बोझ बनेको देखिन्छ । यसरी विकसित भएको विश्वदृष्टिले कथामा संरचित संसार र बाह्य समाजका बीचमा संरचनाको समानधर्मिता कायम गरेको पाइन्छ ।

सन्दर्भ सामग्री

- एङ्गोल्स, फेडरिक (अनु) मास्के, राजेन्द्र (२०५६). *परिवार, निजी स्वामित्व र राज्यको उत्पत्ति* (दोस्रो सं.). काठमाडौँ : प्रगति सदन ।
- गोल्डमान, लुसिएँ (सन् १९९०). *एस्से अन मेथड इनद सोसियोलोजी अफ लिटरेचर*. अमेरिका : टेलोस प्रेस ।
- छेत्री, उदय (२०६४). *समाजशास्त्रीय दृष्टिमा इन्द्रबहादुर राईका आख्यानकोअध्ययन*. अप्रकाशित विद्यावारिध शोधप्रबन्ध ।
- जैन, निर्मला (सम्पा.) (सन् १९८६). *साहित्यका समाजशास्त्रीय चिन्तन*. दिल्ली : मोडल टाउन ।
- पाण्डेय, ताराकान्त (२०७३). *माक्सवाद, सांस्कृतिक अध्ययन र साहित्यको समाजशास्त्र*. ललितपुर : साभा प्रकाशन ।
- पाण्डेय, मैनेजर (सन् २००६). *साहित्य के समाजशास्त्रकी भूमिका* (तेस्रो सं.). चण्डीगढ : हरियाणा साहित्य अकादमी ।
- श्रेष्ठ, भागीरथी (२०५०). *विश्रम*. काठमाडौँ : साभा प्रकाशन ।